

סיפור השונמית*

סיפור אלישע והשונמית זכה לניתוח מעמיק במאמרו של א' סמט¹. אף-על-פי-כן כמדומני שהנקודה המרכזית הוחטאה בניתוח זה, וברצוני לחזור ולדון במגמת הסיפור. כפי שציין סמט במאמרו, השאלה המרכזית בסיפור היא מדוע מת הילד. לדעתו, האחריות למותו מוטלת על הוריו ובעיקר על אמו. אמו לא חשה בחובה המוטלת עליה מכוח הנס שבלידת הבן, לציין את לידתו בהודיה לה' וללוות את גידולו וחינוכו בדאגה מיוחדת, כדי שיגדל כאיש מופת בישראל. שורש התנהגותה של השונמית הוא, לדעתו, בכך שהשלימה עם גורל עקרותה וקיבלה את הבן כמתנת חינם ולא כמשאת נפש. נראה לי כי נימוק זה רחוק מלשכנע. ברוב סיפורי פקידת עקרות במקרא אין תיאור של דאגת ההורים לחינוך הילד ולגידולו כאיש מופת בישראל. חוסר תגובתה של השונמית ללידת הילד אינו נובע מכך שהיא לא הכירה בנסה. אדרבה, דבר זה נובע דווקא מהכרתה כי אירע כאן דבר בלתי טבעי, כפי שנבאר בהמשך. גם יציאתו של הנער אל השדה לקוצרים, אין בה כדי ללמד דבר על אישיותו או על חינוכו. אמנם **במסורת ישראל** מקומם של ילדים הוא בלימוד תורה ולא בשדה, אולם דבר זה אינו בא לידי ביטוי **במקרא**. נכון הוא כי אין בסיפור כל התייחסות לילד, אולם דבר זה נובע מאופיו של הסיפור וממגמתו. נושא הסיפור אינו לידת הנער, אלא מעמדו וכוחו של הנביא². תדע שכן הוא, שהרי אף בסוף הסיפור, לאחר החייאתו של הבן, לא שמענו על דאגה לחינוכו של הילד ולא על גידולו לאיש מופת בישראל, ואם כן לא תיקנה השונמית את חטאה כלל. הסיים "ותשא את בנה ותצא" (מלכ"ב, ד', לז) אין בו כדי ללמד על דאגה מיוחדת לגידולו של הילד. נראה לי כי סיבת מותו של הילד אינה נעוצה בהוריו כי אם באלישע. למרות שסיפור זה שזור בתוך מחרוזת סיפורי אלישע, נבדל הוא מהם בנקודה מרכזית ועקרונית. אין בכל שאר הסיפורים מקרה נוסף שבו גוזר אלישע על הבאת חיים לעולם³. יתר על כן: **במקרא כולו** אין מקרה נוסף שבו אדם גוזר **מדעתו** על נתינת חיים לעולם, בין אם מדובר בלידה ובין אם מדובר בהחייאת המת⁴. אלו הן מפתחות שלא ניתנו

לשליח. וכך דרשו חז"ל:

* מאמר זה הוא עיבוד והרחבה של דברים שכתבתי בידף קשרי, עלון ישיבת הר-עציון לתלמידי הישיבה בצה"ל, פרשת משפטים, שבת התשי"ן, גיליון מס' 221.

1 א' סמט, "החיבוק הכפול" - הסיפור על אלישע והאישה השונמית ופשרו, מגדים יג (אדר תשנ"א), עמ' 73-95.
2 כפי שציין א' סימון, "סיפור הולדת שמואל, עיוני מקרא ופרשנות, ב, רמת-גן, תשמ"ו, עמ' 93-110 (ראה סמט, הערה 6).
3 החייאת המת שנגע בעצמות אלישע תידון לקמן.
4 החייאת הבן על-ידי אליהו תידון לקמן במפורט.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

"יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. מהו 'יפתח' א"ר יונתן ג' מפתחות בידו של הקב"ה ואין ברייה שולטת עליהם לא מלאך ולא שרף, ואלו הן: מפתח של תחיית המתים ומפתח של עקרות ומפתח של גשמים" (דברים רבא, ז').

הצד השווה בכולן שעניינם הבאת חיים לעולם. לא סוף דבר שני הראשונים בלבד, אלא אף השלישי עניינו הבאת חיים לעולם, ומזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים. אמנם "כשרצה הקב"ה נתן להם לצדיקים", אולם בסיפור שלפנינו נוטל אלישע את המפתח בזרוע ואיננו מבקש שהמפתח יינתן לו. דומה כי רעיון זה כלול במה שביקשו חז"ל לבטא במדרשם במכילתא⁵:

"אמרו לו להיכן אתה הולך גיחזי. אמר להם להחיות את המת. אמרו לו וכי אתה יכול להחיות את המת, והלא הקב"ה ממית ומחיה שנאמר 'ה' ממית ומחיה'. אמר להם אף רבי ממית ומחיה".

נמצאת אומר, בשעה שגזר אלישע "למועד הזה כעת חיה אתי [אֶת־קרי] חובקת בן", עבר בזה את הגבול שבין המשלח לשליח, ובין האדם - ואפילו הוא נביא - לאלוהיו. השוואת דברי אלישע לשאר סיפורי פקידת עקרות במקרא מוכיחה דבר זה בעליל. כאשר רחל דורשת בנים מיעקב, משיב לה יעקב בחרי אף: "התחת אלהים אני אשר מנע ממך פרי בטן" (בראשית, ל"א, ב). אף ע"ל, בשעה שבירך את חנה בלא לדעת את בקשתה, תלה את קיומה בה': "ואלהי ישראל יתן את שְׁלֵתְךָ אשר שאלת מעמו" (שמו"א, א', יז).

עיון בהחייאת המת בידי אליהו מחזק את דברינו:

ויאמר אליה תני לי את בנך ויקחהו ויעלהו אל העליה אשר הוא יֵשֵׁב שם וישכבהו על מטתו. ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלקי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הִרְעוֹתְהָ להמית את בנה. ויתמדד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלקי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי"

(מלכ"א, י"ז, יט-כב)

למרות בקשתו-ציוויו של אליהו: "תני לי את בנך", אין האם ממחרת לשחרר את בנה מחיקה ולהפקידו בידי הנביא, המוחזק בעיניה כאחראי למיתתו, ואליהו נאלץ לקחתו בעצמו. העלאת הבן אל העליה אשר הוא יושב בה והשכבתו על מיטתו מלמדות כי אליהו רואה בהחייאתו עניין אישי. פעולות אלו מבטאות את פריסת חסותו של הנביא על הילד. בהמשך קורא אליהו פעמיים אל ה'. **אין לראות בשתי קריאות אלו שני שלבים מתוכננים**

5 מסכתא דעמלק, פרשה א; הובא אצל סמט בהערה 92.

בתכניתו של אליהו להחיות את הילד. מתוך אופייה של פעולת ההתמודדות על הילד ניכר כי פעולה זו הייתה אמורה להחיות את הילד. פעולה זו נכשלה, ואליהו נאלץ לקרוא אל ה' בשנית. **קריאה זו היא היפוכה הגמור של הקריאה הראשונה.** בעוד שקריאה זו כל כולה בקשה ותחינה, אין בקריאה הראשונה לא בקשה ולא תחינה. אין בה בקשת עזרה מה', אלא קריאת תיגר על דרכי הנהגתו של ה' והטחת דברים כלפי מעלה. דברים אלו חמורים מדבריו של משה: "למה הרעתה לעם הזה" (שמות, ה', כב). בעוד שדבריו של משה מנוסחים כשאלה, דבריו של אליהו מנוסחים כתמיחה: "הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה"? אליהו תמה, כיצד זה נפגעה האלמנה אשר הוא מתגורר עמה, כיצד זה לא הושם לב כי בכך פגעו גם בו? ומיד ניגש אליהו לתקן - בכוחותיו שלו, באמצעות התמודדותו על הילד - את אשר עיוותו. משנכשלו מאמציו, הכיר אליהו בטעותו ופנה אל ה' בקריאה שנייה **המבטלת** את קריאתו הראשונה. לא עוד הנביא התובע את הדיין, אלא אדם המתחנן לבוראו. רק אז שומע ה' בקול אליהו ומחייא את הילד.⁶

בדומה לרבו עובר אלישע בפרקנו תהליך דומה. עובדה מכרעת היא כי לאורך כל הפרק אין אלישע פונה אל ה': לא בשעה שגזר על הלידה ולא בשעה ששלח את גיחזי להחיות את הילד באמצעות משענתו. סבור היה אלישע כי כוחו של הנביא רב לו, הן בהבאת חיים לעולם והן בהחייאת המת. רק משנתבשר על-ידי גיחזי "לא הקיץ הנער", הבין כי נשתבשה תכניתו. כישלון ההחייאה באמצעות המשענת דומה לכישלוננו של אליהו בהחייאת הילד בעת שהתמודד עליו. בשעה שבא אלישע לבית השונמית וראה את הנער מת מושכב על מיטתו הבין את עומק טעותו. מעובדת מותו של הילד למד אלישע את כישלון תפיסתו, ומעובדת היותו מושכב על מיטתו הבין כי עליו מוטלת האחריות להחיותו. כרבו בשעתו, הסיק אלישע מיד את המסקנות הנכונות: "ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם **ויתפלל אל ה'**". בסגירת הדלת בעד שניהם מבטא אלישע את אחריותו הבלעדית לחיי הילד. אין עמו לא נערו ולא משענתו אלא הוא והמת בלבד. תפילתו אל ה' היא נקודת המפנה בפרק. **לראשונה בפרק כולו מתפלל אלישע אל ה'.** תפילתו מלמדת כי ירד אלישע לעומק דרשת חז"ל על המפתחות שלא ניתנו לשליח, והבין כי כוחות הנביא מוגבלים הם ואף סוד החיים עצמם לא יגיעו. רק לאחר התפילה עובר אלישע לפעולת ההחייאה, ומשום כך הוא מצליח. בניגוד לאליהו, שאצלו קדמה ההתמודדות לתפילה, קדמה אצל אלישע התפילה לפעולת ההחייאה. סיבת הדבר היא, שאליהו סבור היה עדיין בשעת ההתמודדות כי יכול הוא להחיות את המת בכוחותיו בלבד. אלישע, לעומתו, למד כבר מניסיון ההחייאה באמצעות המשענת כי דבר זה לא ייתכן. אף-על-פי-כן נזקק אלישע לפעולת

6 הבחנה זו בין שתי קריאותיו של אליהו, וראיית הראשונה כתלונה הבאה לאפשר את החייאת הילד בכוחות עצמו ולא כתפילה, מבטלת את דבריו של י' זקוביץ, על תפיסת הנס במקרא, תל-אביב, תשמ"ז, עמ' 71. זקוביץ רואה בהחייאת ה' ביד אלישע תמונה שונה, ואפילו מהופכת, מהחייאת ה' ביד אליהו. לדבריו: "כאן [באליהו] מעשה הנביא מועט עד מאד, ואילו תפילתו לה' עיקר... רק חמש מלים, המופיעות בין שתי תפילותיו של אליהו לה', מזכירות כי לתפילה נתלווה גם מעשה". לפי דבריו אין כאן שתי תפילות אלא תלונה אחת ותפילה אחת, ולכן אין התמונות שונות אלא מקבילות, כפי שיתבאר בהמשך.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ההחייאה לאחר התפילה, ומשמעות הדבר היא, כי אלישע הוא האחראי לחיי הילד, וצריך הוא לתת, כביכול, מרוחו כדי להשיב את רוח הילד. אולם פעולה זו לא תצלח אלא אם כן קדמה לה תפילה לה' המאפשרת את הצלחתה.

כללו של דבר: גזרתו של אלישע "למועד הזה כעת חיה אתי [אֶתֶּ קרי] חובקת בן" (טז), נבעה מתפיסה מוטעית בדבר כוחותיו הבלתי מוגבלים, כביכול, של הנביא. גזרה זו חורגת מסמכויותיו של הנביא ופולשת לתחומו הבלעדי של ה'. ראוי לה לגזרה זו שלא תתקיים כל עיקר, וכך ודאי היה נוהג - להבדיל - מלך בשר ודם, בראותו אחד מעבדיו חורג מסמכותו. אולם ההשגחה העליונה דרך אחרת עמה: "כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבותיכם" (ישעיה, נ"ה, ט). אם לא הייתה גזרת אלישע מתקיימת, אפשר שהיה בכך ביטוי להגבלת כוחו, אולם לא הוכחה חיובית לתלותו של הנביא בה'. הוכחה זו לא תושג אלא כאשר יודה הנביא עצמו בתלות זו. דווקא קיומה המדויק של גזרת אלישע יכול להביא להודאה זו. לידת הבן, "למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע" (יז), הופכת את אלישע להיות מעין 'יוצרו' של הילד, ומכאן נגזרת גם אחריותו להמשך קיומם של חיים אלו. מיתתו המפתיעה של הילד דווקא כאשר גדל והיה מסוגל כבר "לצאת אל אביו אל הקוצרים", היינו כאשר הגיעה שעתו לסייע בידי הוריו לאחר שטרחו בגידולו - מיתה זו מבטלת באחת את הישגיו של הנביא ומעמידה אותו באור מביך ביותר. מכאן ואילך לא יוכל עוד הנביא להתחמק מאחריותו לחיי הילד, ויאלץ להתמודד עליהם.

לא ננקל נכנע הנביא להכרה זו במגבלות כוחו. קמעה-קמעה חודרת לתודעתו הכרה זו. בשעת קיום גזרתו אי אתה מוצא כל תגובה של אלישע, ואין ביטוי אפילו לעצם נוכחותו במקום. משמעות הדבר היא שאלישע לא הטיל כל ספק בקיומה של גזרתו, ולא התפעל מקיומה. לאחר שמת הילד ובאה השונמית לאלישע הבחין בה אלישע מרחוק, לפני נערו, והריצו אליה לשאול בשלומה ובשלום משפחתה: "עתה רוץ נא לקראתה ואמר-לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד" (כז). תגובה נחפזת זו של אלישע מלמדת כי חש הנביא בלבו שדבר-מה אינו כשורה. מן הסתם זכר כי אישה זו סירבה להיעזר בשירותיו, ואין סיבת בואה יכולה להיות קשורה אלא בילד. אף-על-פי-כן ליבא לפומא לא גליא, ואת שאלת "השלום לילד" דחה אלישע לסוף שאלותיו. כאשר החזיקה השונמית ברגליו, הבין אלישע כי מרירותה מופנית כלפיו. ועוד הרגיש, לראשונה בפרק, כי ה' לקח ממנו את סגולתו המיוחדת, ידיעת הנסתרות: "וה' העלים ממני ולא הגיד לי" (כז). לאחר שהעמידה אותו השונמית בפני האמת המרה ואף רמזה בבירור על אחריותו, מנסה אלישע להיאבק על חיי הילד בכוחות עצמו, ולהציל בכך את מעמדו כאיש האלוהים. יתר על כן, אלישע אף אינו הולך בעצמו להתמודד על חיי הילד, אלא שולח את משענתו ביד נערו להחיות בה את הילד. בכך מבקש אלישע להמעיט בחומרת המצב, כביכול אירעה פה תקלה קלה ואין צורך דווקא בנוכחותו ליישובה⁷. אלא ששֶׁבֶר גדול אין מרפאים על נקלה. מהר מאוד

7 הסבר אחר לפרט זה הציג זקוביץ (לעיל, הערה 6), עמ' 65. לדעתו, בשלב זה, "אין אלישע ממחר לסייע לה. הנביא חש ככובד המשימה ואינו אף לעשות נסים כבראשונה, בעת שהבטיח לה כי יולד לה בן. בניגוד לנס הראשון, נס הלידה, שעליו בישר לה במו פיו - הפעם דומה כי הוא מבקש להסיר את עול המשימה הכבדה מכתפיו-שלו ולהעבירה לאחר, לגיחזי נערו". לדעתי, אין לראות בפרט זה ניסיון התחמקות, אלא ניסיון להמעיט בחומרת המצב.

מתברר אלישע כי לא הקיץ הנער. רק בעמדו מול המת מבין אלישע את גודל טעותו, עומד על מגבלות כוחו ומתפלל אל ה'.

נמצאת אומר, כי מיתתו של הילד נגזרה כבר בעת לידתו, כביכול לא נולד אלא על מנת למות ברגע שיגדל, ללמד שחיים הנוצרים בידי אדם אין להם קיום. הוא אשר אמרנו בתחילת דברינו: אין מטרת הפרק ללמד על נס הלידה, אלא על כוחו - וליתר דיוק על מגבלות כוחו - של הנביא.

דברים אלו מחייבים אותנו לדון בהחייאת המת שנגעו עצמותיו בעצמות אלישע: "ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו" (מלכ"ב, י"ג, כ-כא).

לכאורה, גם בסיפור זה מצינו החייאה על-ידי אלישע ללא תפילה לה'. אולם הבדל מכריע יש בין שני המקרים: בניגוד לסיפור השונמית שבו גזרת הלידה נעשית ביזמתו של אלישע ובמודע, בסיפור זה ההחייאה היא לאחר מותו של אלישע ושלא מדעתו. מכאן אתה למד שאין המקרא מתכחש למציאותם של כוחות על-טבעיים אצל אלישע. המקרא מבקש רק להדגיש כי כוחות אלו ניתנו לו מאת ה', ולכן אינם יכולים לפגוע בשלטונו של ה'. בהחייאה שלא מדעת אין כל פגיעה בשלטון ה'.

לאחר שעמדנו על מטרת הפרק, נוכל כעת לשוב ולבחון את הדמויות האחרות בפרק, ונפתח בדמותו של גיחזי נער הנביא.

ודאי צודק סמט (עמ' 38), כי אין לדון את גיחזי על-פי התנהגותו המתוארת בפרק הבא, שהרי "אין דנים את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה". את דמותו יש לבחון אפוא על פי התנהגותו בפרק זה בלבד. נראה בעיני כי גיחזי מייצג בפרק זה את הדמות השלילית, דווקא בנקודת המוקד של הפרק, שהיא שאלת מעמדו של הנביא וכוחו. גיחזי סבור כי רבו הוא כול יכול, ולא ייבצר ממנו אף להביא חיים לעולם. יש לשים לב לכך שאת רעיון גזרת הולדת הבר העלה גיחזי, בעוד אלישע עומד אובד עצות נוכח סירובה של השונמית להיעזר בשירותיו: "ויאמר ומה לעשות לה? ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן" (יד). בדין תמה סמט (עמ' 88) מדוע לא חשב אלישע עצמו על רעיון זה. לדעתו, נתעלם מצבה של האישה מעיני הנביא, משום שהשונמית עצמה לא חשה בחסרון הילד בחייה ומצוקה זו לא הייתה קיימת בצורה משמעותית בחייה. לדעתי יש לבאר עובדה זו בדרך שונה. אלישע היה מודע למצבה של האישה, ואף על-פי-כן לא עלה בדעתו שיכול הוא לגזור על הבאת חיים לעולם. רק לאחר שהועלה הרעיון בידי גיחזי, סבר אלישע וקיבל עמדה זו. לא פלא הוא שהשליחות להחיות את הנער באמצעות המשענת הוטלה על גיחזי. אף לאחר ששוכנע אלישע ללכת בעצמו לא ויתר גיחזי על תפקידו: "וגיחזי עבר לפניו וישם את המשענת על פני הנער". מה גדלה תמיחתו כאשר נכזבה תוחלתו "וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער" (לא).

שני פרטים נוספים מלמדים על ראייתו השטחית והבלתי מעמיקה של גיחזי. כאשר באה השונמית להר הכרמל להטיח באלישע את אחריותו למצב, לא הבחין בה גיחזי. היה זה אלישע שהסב את תשומת לבו לבואה. משמעות הדבר היא, שאצל אלישע קינן צל צלו

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

של ספק במעשהו. ספק זה היה חבוי אי שם בתת-הכרתו, נסתר אף מעיניו שלו, אך ניעור עם הופעתה של השונמית בטווח ראייתו, ומצא את ביטויו בשאלה "השלום לילד". ואילו אצל גיחזי לא היה קיים כל ספק גם בתת-הכרתו, ומשום כך נתעלמה ממנו דמותה.

כאשר מחזיקה השונמית ברגלי אלישע, ניגש גיחזי להדפה, ואלישע עוצר בו: "וויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה וה' העלים ממני ולא הגיד ליי" (כז). גיחזי, זה נער הנביא שאינו מרחיק ראות, אינו רואה כלל את גודל המעמד. אין הוא מבין כי אין השונמית עומדת לפני אלישע כמתחננת אלא כתובעת וכמאשימה⁸.

אל מול דמותו של גיחזי מתרוממת דמותה של השונמית. היא, למעשה, הדמות המרכזית בסיפור כולו, ומאפילה היא אף על דמותו של אלישע. כבר בתחילת הסיפור מוצגת השונמית כ"אשה גדולה" (ח). כוונת הכתוב היא בוודאי לגדלות נכסים⁹, אולם מיד מתברר כי גדולה האישה גם בדעת וגם במעשה. "ויתַחַזַק בו לאכל לחם" - מלשון זו משמע שכפתה האישה את רצונה על אלישע. אולם אחר-כך אלישע מאמץ מנהג זה מיזמתו: "ויהי מדי עברו יסור שמה לאכל לחם" (ח), ללמדך כי נכונה הייתה העצה. אולם השונמית אינה מסתפקת בכך, ומיד ניגשת היא לשלב הבא: "ותאמר אל אישה... נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה" (י). כאישה כשרה היא מבקשת רשות מבעלה, ואולם תגובת בעלה לא נמסרה בכתוב, ללמדך כי רצונה הוא הקובע. אף תכנית זו מתקיימת כלשונה: "ויהי היום ויבא שמה ויָסַר אל העליה וישכב שמה" (יא), ללמדך כי אף בזאת צדקה. אך טבעי הוא כי אלישע מרגיש מחויבות כלפיה, ולכן ביקש לפצותה. סירובה של השונמית לקבל כל עזרה מביא אותו במבוכה, ורק עצתו של גיחזי מחלצת אותו ממנה. אולם כבר אמרנו כי עצה זו נובעת מתפיסה מוטעית הגורמת לכישלונו של הנביא.

תגובתה של השונמית לבשורת הלידה היא: "אֵל אֲדָנִי אִישׁ אֱלֹהִים אֵל תְּכֹזֵב בִּשְׁפַחְתְּךָ" (טז). תגובה זו מזכירה את תגובתה של שרה לאחר בשורה דומה: "ותצחק שרה בקרבה..." (בראשית, י"ח, יב). שתי התגובות עניינן הטלת ספק בקיומה של הבשורה, אולם באמת הפרש גדול יש ביניהן. שרה פקפקה בגִזְרַת ה' ומשום כך ננזפה: "למה זה צחקה שרה... הִיפְלֵא מֶה' דְּבָר" (שם, יג). השונמית, לעומתה, פקפקה בגִזְרַת בשר ודם ומשום כך אין ביקורת על דבריה. נמצאת אומר: בעוד שפקפוקה של שרה משמעותו הטלת ספק ביכולת האֵל, מתפרש פקפוקה של השונמית כביטוי לאמונה בשלטונו המוחלט והבלעדי של ה'. הרגישה השונמית, אולי באופן אינטואיטיבי, כי הבאת חיים לעולם אי אפשר לה שתתבצע בהוראת אדם, ואפילו הוא נביא.

מותו של הילד אירע באופן טבעי למדי. זמן הקציר הוא בימות החום, ונער שאינו מורגל בכגון זה יכול להינזק. מיתתו אף לא באה בחטף: "ויָגֵשֶׁב על בְּרִיקָה עד הצהרים וימות" (כ). קשירת סיבת מותו בנסיבות לידתו איננה אפוא דבר המובן מאליו. רק אדם

8 תיאור שונה של דמותו של גיחזי ותפקידו בעלילה הציג א' רופא, סיפורי הנביאים, ירושלים, תשמ"ו, עמ' 34-35. אינני יכול להסכים עם הערתו כי "אין ספק שבבניין העלילה משמש גיחזי כדמות-נגד המבליטה את קדושתו ונדיבותו של אלישע" (שם, הערה 10). לדעתי יש להטיל בקביעה זו ספק רב.

9 השווה: בראשית, כ"ו, יג; שמו"א, כ"ה, ב; שמו"ב, י"ט, לג; איוב, א', ג.

שראה בהולדתו התגרות בשלטון האל, כשונמית, מבין כי אין מותו דבר שבמקרה¹⁰. אפשר כי זו הסיבה להושבתו של בנה על ברכיה עד מותו. לבה של השונמית אמר לה כי הגיעה שעת הפירעון. תגובותיה הזריזות וההחלטיות מלמדות כי לא הופתעה השונמית ממות בנה¹¹. השכבת הבן המת על מיטת איש האלוהים פירושה הטלת האחריות לחייו ולמותו של הילד על אלישע.

העלמת מעשיה מבעלה - עד כדי הטעייתו המפורשת, "ותאמר שלום" (כג) - מלמדת כי יודעת האישה את אשר לפניה. אין היא זקוקה לא לייעוץ ולא לתמיכה מאיש, אף לא מבעלה. מסקנה זו עולה גם מדבריה לנערה: "נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך" (כד). דבקותה של השונמית במטרתה - להגיע עד אלישע - מגיעה לשיאה בהתעלמותה המופגנת מנער הנביא, אף כי נשלח אליה במצוותו, ובהטעייתו בצורה דומה להטעיית בעלה: "ותאמר שלום". הטעיה זו חמורה יותר מהטעיית בעלה, שהרי נאמרה כתשובה לשאלה מפורשת בדבר שלום הילד. בכך מביעה השונמית את התעלמותה המוחלטת מנער הנביא. יודעת היא כי כדי להבקיע דרך אל לבו של הנביא ולהעמידו על טעותו חייבת היא להתעלם מגיחוץ.

ניסיונו של אלישע להפקיד את המשימה בידי גיחזי נדחה בתקיפות ובהחלטיות על ידה: "חיי ה' וחי נפשך אם אעזבך" (ל). יודעת היא בוודאות כי רק כאשר יעמוד הנביא עצמו מול הנער המושכב במיטתו, רק כאשר יעמוד פנים בפנים מול סוד החיים, רק אז יבין את סודם, יתמודד עליהם ואולי אף יצליח. ואכן, "ויקם וילך אחריה"; גם בפעם זו נכנע אלישע לרצונה של השונמית, וכנגרר אחריה הוא הולך כדי להכיר בטעותו ולהתעלות על ידה.

עוד דמות אחת נותרה לנו כדי לאפיינה, דמותו של בעל השונמית. עצם העובדה שאין אנו יכולים לנקוב בשמו ונזקקים לכנותו 'בעל השונמית', יש בה כדי ללמד על מקומו בסיפור. פעמיים נזכר האיש במהלך העלילה. פעם אחת כבדרך אגב: "ותאמר אל אישה... נעשה נא עלית קיר... והיה בב'או אלינו יסור שמה" (ט). הבעל טפל לאישה. היא אמנם מבקשת את רשותו, אולם אין המקרא טורח לספר אם הסכים, ללמדך שאין המעשה נקרא על שמו אלא על שם האישה, כפי שצינו לעיל. בפעם השנייה נזכר האיש יותר באריכות בפס' יח-כג, וגם בפעם זו הוא טפל לאשתו. כבר הזכרנו את הפסיביות שבה מצטיינות פעולותיו, והסברנו את הסיבה לכך. אכן ניתן לומר כי בשני המקרים לא נזכר הבעל אלא כדי להבליט כנגדו את דמותה של האישה. הבעל משמש בסיפור כדמות משנית, או כדמות רקע, לאישה, ובכך דומה תפקידו לתפקידם של מנוח (שופטים, י"ג) ואלקנה (שמו"א, א')¹².

10 על פרט זה העמידני ידידי א' שמאע.

11 החלטיות מעשיה בולטת על רקע הפסיביות המוחלטת של אישה. מיד עם תלונתו של הילד אביו שולח אותו אל אמו ומסיר את אחריותו מעליו. גם לאחר שהוא מבחין בהתנהגותה המוזרה של אשתו, אין הוא מעלה בדעתו כל קשר לגורל בנו, שהרי אין הוא שואל לשלומו. כיוון שלא ראה בלידת בנו התגרות בה', אין הוא יכול להעלות בדעתו את אפשרות מיתתו.

12 על הדמות המשנית במקרא, ראה: א' סימון, 'הדמויות המשניות בסיפור המקראי', דברי הקונגרס העולמי החמישי למדעי היהדות, כרך א, ירושלים [חשי"ד], עמ' 31-36.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

נוכל אם כן לומר כי העלילה סובבת סביב שלוש דמויות בלבד: השונמית, אלישע וגיחזי. את תמציתה של העלילה נוכל לסכם באמצעות היחסים בין שלוש הדמויות האלו. מן הצד האחד ניצב גיחזי, המייצג את התפיסה כי רבו כול יכול הוא ולא ייבצר ממנו מאומה. הוא רואה את הנביא כבעליהם המוחלט והיחידי של הכוחות המשוקעים בו¹³. מן הצד האחר ניצבת השונמית, המסרבת להאמין כי יכול בשר ודם, ואפילו הוא איש אלוהים קדוש, להביא חיים לעולם.

בתווך, בין שתי דמויות אלו, נמצא אלישע. תחילה נגרר הוא אחר גיחזי, ומחאתה של השונמית נשארת תלויה בחלל האויר ואינה זוכה לתגובה¹⁴. אולם, כדרכם של דברי אמת, הולכת מחאתה ומתעצמת. ניסיונו של אלישע לדבוק באופן נואש בדרכו תוך הישענותו על גיחזי אינו מחזיק מעמד נוכח נחישות דעתה של השונמית. בכוח האמת שבדבריה היא כופה עליו לשוב למקום כישלונו, להודות בטעותו ולהתפלל אל ה'. בכך מטה השונמית את הכף לצדה ומכריעה את גיחזי.

"ויתפלל אל ה'... ויעל וישכב על הילד... ויפקח הנער את עיניו" (לג-לה). לא בחסד זכתה השונמית בבנה. ראויה הייתה מידת הכנסת האורחים שנהגה באלישע שלא על מנת לקבל פרס לזכותה בבן¹⁵. לא באשמתה ולא בעטייה מת הילד, אלא בגלל הדרך שבה הובא לעולם. וכאשר תיקן אלישע דרכו, בזכות מעורבותה של השונמית, חזר הילד לעולם החיים.

"ויקראָה ותבא אליו ויאמר שאי בנך" (לו). ראויה הייתה השונמית לשאת בנה בזכות מעשיה ובזכות אמונתה.

"ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא" (לז). לשעבר, בהר הכרמל, החזיקה השונמית ברגליו של אלישע כתובעת. כעת נופלת היא על רגליו כמודה לו. רק כעת חזרו הדמויות למעמדם הטבעי. חזר אלישע להיות איש האלוהים, וחזרה השונמית להודות בעליונותו. חזר כוחו של הנביא אליו, כי על כן חזר הוא למקור כוחו.

13 גם בספור רפואת נעמן מצרעתו גיחזי אינו מבין מדוע חשך אדוניו את "נעמן הארמי הזה" מקחת מידו מאומה (מלכ"ב, ה', כ). הוא זוקף את ריפוי נעמן לזכותו הבלעדית של אלישע, וממילא משוכנע כי מגיע לו שגר על כך. אין הוא מבין כי כפיפותו של אלישע לה' מונעת ממנו לקבל טובת הנאה מנעמן. ראה ביאור העניין באריכות בספרו של י' זקוביץ גבה מעל גבה, ירושלים תשמ"ד, פרק ה, בעיקר עמ' 98 ואילך.

14 אפשר כי כישלונו של אלישע שורשו בעובדה שהוא גזר על הנס כדי לחלץ את עצמו מהרגשת מחויבותו, ולא כדי לחלץ את האישה ממצוקתה.

15 על הדעת עולה כמובן ההשוואה לבשורת הבן לאברהם ושרה לאחר מידת הכנסת האורחים שנהג אברהם באורחיו ושייתף בה את שרה. אמנם, מקום יש לבעל דין לחלוק ולומר שאין בשורת הבן אצל אברהם קשורה במידת הכנסת האורחים שנהג באורחיו, שהרי הבן הובטח לו כבר קודם לכן (בראשית, י"ז, יט). אולם ייתכן כי התורה מבקשת לתאר את לידת יצחק משני היבטים שונים. פרק י"ז מתאר את בשורת הלידה כתוצאה של גזרה אלוהית בלתי תלויה במעשי האדם, בדין, ומשום כך נוקטת התורה בפרק זה לשון אלוהים. ואילו פרק י"ח בא לתאר את בשורת הלידה כתוצאה ממעשי האדם, בזכות, ומשום כך נוקטת התורה בפרק זה בשם הויה.